

A KULTÚRA FOGALMÁNAK ÉS LÉNYEGÉNEK KÉRDÉSÉHEZ (*)

A.A. CSUNYAJEVA - M.C. DIMITRIJEVA

Az utóbbi két évtizedben a szovjet tudományban megnövekedett a kultúra problémaköre tanulmányozása iránti érdeklődés. Ennek kapcsán a konkrét történelmi és etikai jelenségekben folytatott kultúraelemzések résztudományos vizsgálódások mellett megfigyelhető a kultúra mint általános tudomány, mint filozófiai fogalom elméleti problémáiról szóló publikációk számának növekedése. Ez távolról sem véletlen.

A kultúra problémái iránti érdeklődés az emberi társadalom életében játszott szerepének növekedésével magyarázható, azzal a fontos körülménnyel, hogy a társadalom kultúrája és az ember kultúráltsága a társadalmi haladás vezető tényezőivé váltak. LENIN közismert kijelentését átalakítva azt mondhatjuk, hogy a kultúrátlan ember kívül marad a politikán, süket a társadalmi érdekek iránt, közömbös a kor társadalmi problémáival szemben. Ez a népek történelmére is vonatkoztatható. A népek alacsony kultúrális fejlődése azt eredményezi, hogy könnyen a politikusok játékszerévé válhatnak, az eszmei fanatizmus hatása alá kerülhetnek. A kultúrátlanság a XX. sz.-ban nem ártatlanság (jámberság), hanem veszély az emberiségre!

Ennek értelmében a kultúraelmélet problémájának kutatása, lényegének, szerkezetének, alkotórészei szerepének és kölcsönhatásának megmagyarázása nagy jelentőségű a társadalmi gyakorlat, a társadalmi tájékozódási pont meghatározása szempontjából a gazdaság, a nevelés, a politika területén s a társadalmi prioritás számára.

Míg az elméleti publikációkban a kultúra elméleti kérdéseivel kapcsolatosan, mondhatnánk az elemi kérdésekben - mi a kultúra, mi a lényege - egyező vélemények fogalmazódnak meg, holott nincs egységes, közös (abban az értelemben, hogy minden szovjet kutató elfogadná) definíció a kultúra fogalmára. De könnyű-e egy ilyen definíciót megalkotni, amikor több mint százötven kultúra fogalommeghatározást tartanak számon a világ kutatói?¹

A szovjet filozófiai irodalomban nincs egységes kultúra-értelmezés. A kultúra természetére vonatkozó különböző nézőpontok alapján az alapvető álláspontokat figyelembe véve a következő irányzatokat különböztethetjük meg:

1. Az 50-es 60-as években a kultúra fogalma, mint az emberiség által létrehozott anyagi és szellemi értékek összessége fogalmazódott meg. Ez a megfogalmazás található a Filozófiai Enciklopédiában.² A szovjet kutatók ennek a meghatározásnak az értékét abban látják, hogy logikus, hogy a történelem materialista értelmezésének megfelelően a kultúrát nem csupán a szellemi értékek szférájára korlátozza, hanem kiterjeszti az anyagi értékek területére is.

Ennek a meghatározásnak a gyengesége abban van - egy sor szerző véleménye szerint -, hogy az érték kategóriája, értelmezése viszonylagos, az értékelésben szervesen kapcsolódnak a szubjektív mozzanatok.³

2. A 70-es 80-as években széleskörben elterjedt a kultúra tevékenység értelmezése. Ennek az álláspontnak egy sor szerző az ember alkotó tevékenységében látja a kultúra lényegét és ennek megfelelően alkotja meg a kultúra definícióját (BALLER, E.A., ARNOLDOV, A.I., ZLARKIN, N.Sz. és mások).

Az alkotó tevékenység felfogás alapján megfogalmazott kultúrafogalom található a XVII. Filozófiai Világkongresszusra készült tézisekben is. A "Kultúra-ember-filozófia" cikkben ez található: "A kultúra felfogás alapját történelmileg az ember aktív alkotó tevékenysége és következőképpen magának az embernek a fejlődése képezi, annak az embernek, aki ennek a tevékenységnek az alanya. A kultúra fejlődése ebben a megközelítésben egybeesik a személyiség fejlődésével...a társadalmi élettevékenység bármely területén".⁵

3. A kutatók más csoportja - MARKARJAN, E.Sz., KAGAN, M.Sz. és mások - a kultúrát specifikus emberi tevékenységként tartja, amely a társadalmat és az egyént megkülönbözteti a biológiai léteztől. Ez a nézőpont a legvilágosabban és legerőteljesebben MARKARJAN műveiben fejeződik ki, aki a kultúrát úgy fogalmazza meg, mint: "a tevékenység általános módja, amely a természetben, munkaeszközökben, szokásokban, a jóról és a rosszról, a szépről és csúfrol alkotott elképzelésekben, a kommunikációs eszközökben, az emberi tevékenység eredményeiben realizálódik."⁶ Megjegyzi, hogy a kultúra lényege technológiai, az embernek a valósághoz és annak változásához való alkalmazkodásának eszköze. MARKARJAN vitába száll a kultúrának alkotó tevékenységként való értelmezésével, megemlíti ennek gyenge és erős oldalait. Egyrészt a kultúrának alkotó tevékenységként való felfogása produktívan hasznosítható az ember nevelésével összekapcsolt területeken, amennyiben a nevelési folyamatot az alkotó tevékenységre mint értékre és a kulturális fejlődés céljára orientálja.

És MARKARJAN véleménye szerint ebből a szempontból úgy tekinthető mint a kultúra fogalmának kiegészítése, mint az emberi tevékenység speciális módja.

Az alkotó tevékenységként értelmezett kultúra felfogásnak éppen ez a gyengesége, mert e meghatározás szerint a kultúrához csupán a pozitív jelenségek, értékek sorolhatók, amelyek az ember alkotó tevékenysége fejlődéséhez vezetnek. De mi lesz a kultúra rutinszerű és negatív elemeivel? -- latolgatja MARKARJAN. Aligha van jogunk ezek jelölésére az "antiérték", "antikultúra" fogalmakat alkalmazni.

A kultúrának mint értékek összességének értelmezése és alkotó tevékenységként értelmezése lényegében axiológiai meghatározások. És éppen ebben látják ellenzői ezeknek a meghatározásoknak a gyengeségét és korlátoltságát. Ezzel a megközelítéssel MARKARJAN és társai a kultúra funkcionális meghatározását állítják szembe, mint az emberi tevékenység módját, a társadalom biológián túli technológiáját, s ezt dezaxszológiai, tudományos meghatározásnak nevezik.⁷ "Úgy gondoljuk - írja MARKARJAN idézett művében -, hogy az axiológiai irány a kultúrakutatásban a kulturologia tárgyának szűkítéséhez vezetne. Egyrészt beismerik az axiológiai irány

képviselői, hogy a kultúraelmélet a tudományos ismeretek területének egyike, másrészt ennek tárgyához csupán a "pozitív, haladó jelentőséggel bíró jelenségeket sorolják".⁸

MARKARJAN véleménye szerint a kultúra tevékenységhez kötött dezaksziológiai értelmezése tűnik a perspektivikusabbnak, mint ahogy írja: "ez a felfogás a legelterjedtebb a szovjet kulturológiai irodalomban."⁹

4. Megvizsgáljuk azt a kérdést: sikerült-e a tevékenység megközelítést vallóknak megcáfolni a kultúra axeológiai értelmezését. Lehetséges-e a kultúratudományban egyetlen, szigorú kultúra-meghatározás, amely minden más meghatározást kizár, vagy legalábbis magába szívna azokat mint rész, - lentebb álló fajfogalmakat?

Ennek a kérdésnek a megválaszolásához feltétlenül szükség van arra, hogy magát a kultúra elnevezést nyelvfilozófiai vizsgálódásnak vessük alá, feltárjuk alapvető értelmét, jelentését, elemezzük a fogalom tartalmát és terjedelmét. Ezáltal lehetőségünk lesz a szakkifejezés jelentésének figyelembe vételére s így a fogalom tartalma nemcsak a benne tükröződő tárgy tulajdonságaival, hanem a nyelvben használatos kifejezéssel együtt nyer meghatározást.

A kultúra fogalma mindenekelőtt a jelenségek (tulajdonságok, minőségek) összességének jellemzésére szolgál, amely a társadalmat, mint egészt megkülönböztetik egyes szociális és etnikai csoportjaitól, az egyes individuumokat a biológiai csoportoktól és egyedektől. Ilymódon a kultúra mint a társadalom minőségi jellemzése kerül elő, mint ami megkülönbözteti a természettől. Vagy mint ahogy az első kultúrteoretikusok egyike PUFFENDORF írta: "Kultúra az, amit az ember hozott létre a természet hozzájárulása nélkül."¹⁰ Ebben az értelmezésben a kultúra jelenség az emberi tevékenység eredményeinek összességét, minden emberi tevékenységmódot és viselkedést, az emberi eszmék és törekvések sokszínűségét, az értékek egész rendszerét átfogja.

A kultúra komplex jelenség, amely az emberi élet folyamatában szakadatlanul fejlődik, a társadalmi életfeltételek meglétéhez szükséges eszközök és mechanizmusok dinamikus rendszere.

A kultúra fentebbi értelmezése alapján az ismert szovjet etnográfus BROMLEJ szerint 3 szakaszt lehet megkülönböztetni:

- interior állapot, amely az emberi egyének pszichikai folyamatainak világát fejezi ki, céljai, eszméit, törekvéseit;
- visselkedés állapot, amelyben a kultúra a megfelelő tevékenységekben, magatartásokban, cselekedetekben objektivizálódik;
- lét állapot, amelyben a kultúra az emberi szervezettől független objektív létformákban jelenik meg. (POPPER 3. világa)

Ha a kulturát ily módon értelmezzük, vagyis olyasvalamiként, ami a társadalmat és alkotó elemeit, az egyéneket a természettől megkülönbözteti, akkor a "kultúra" fogalom logikus ellentétéként a "természet" fogalom jelenik meg. A "kultúra-természet" logikus ellentétet alkot mint a "társadalom-természet". Ez a két ellentétpár azonban csupán analógikus, de nem azonos.

A társadalom (és az individuumok, csoportok) mint a kultúra hordozója és alkotója (szubjektuma) jelenik meg, a kultúra pedig a társadalom sajátos jellemzője, a társadalmat alkotó egyének tevékenységének eredménye.

A kultúra fogalmának ilyen tág értelmezése - a társadalom és a természet elkülönítése - található az etnográfusoknál, az archeológiában és más konkrét történettudományi diszciplínában.

Emellett a kultúrakutatók a vizsgálódás és a tudományos érdeklődés körébe vonják a népek kultúrájánál sokszínű anyagi és szellemi jelenségeit: a technikát, a gazdasági viszonyokat, magatartásnormákat, szokásokat, vallásos és más eszméket, szertartásokat, a művészeti jelenségeket. De felvetődhet a kérdés: indokolt-e a kutatások körébe vonni az érték kategóriát, vagy ez inkább tiszta pszichológiai és viszonylagos volta miatt kizárandó, mivel a kultúra kutatásait a szubjektív szféra felé vinné? (Éppen ez utóbbi érv kerül elő rendszerint a kultúra axiológiai felfogásával szemben.)

Nem kétséges, hogy bármely tudományterület tudományosságának fő kritériuma a kutatás objektivitásának követése, amelynek megfelelően a tudós kötelessége a szubjektivitást kiküszöbölni vagy legalább minimális mértékre csökkenteni a kutatási eredményeknél. A kultúra történetének kutatása során azonban gyakorlatilag lehetetlen a szubjektív szféra vizsgálata az érték kategória figyelmen kívül hagyásával. Ez a szubjektívizmus azonban nem a kutatónak, hanem a vizsgált tárgynak a jellemzője. Hiszen az etnográfusok, archeológusok, történészek például az ősi vagy maradványkultúrák vizsgálata során arra törekszenek, hogy feltárják ezeknek a társadalmaknak a nyelvben, a rítusokban vagy más kulturális jelenségekben tüdőződő értékrendszerét.

Azonkívül maga a vizsgált kultúra elemeihez való viszony, ezeknek a kiválogatása és a kultúra jelenség hasonlítása, amiből a kutató kiindul - mindez tartalmat axiológiai mozzanatot, és következésképpen szubjektív mozzanatot, de nem a kutató individuális vonzódása, hanem a kortárs tudomány "meghatározó kortárs adottságai" értelmében.

A kultúra jelenségeinek objektiv kutatása következésképpen, feltétlenül megköveteli, hogy megkíséreljük ezeket értékük szerint magyarázni. Ezáltal nyilvánvalóvá válik a vizsgált kultúrák értékmaradványainak sajátossága, más népek, más korok kultúrájától való eltérése. Hiszen az, ami a XX. sz. emberei számára kegyetlenségnek számít (például a foglyok megölése) a vadság és a barbárság korának emberei számára hasznos, tehát értékes cselekedet volt.

Bár az érték beállítottságok viszonylagosak, mégis fontos kutatási terület a kultúrtörténészek számára. Nem kevésbé fontos mint a munkaeszközök, létfeltételek, szokások, művészeti emlékek. Sőt mitöbb, az objektiv kulturális emlékekből igyekeznek feltárni azok szellemi, pszichológiai tartalmát, mintegy "dematerializálni" az anyagot, a kulturális jelenségek testi burkában meglelni az őket átható emberi lényegét, a szociális, társadalmi gondolatokat, rendeltetésüket.

Éppen itt zajlik a társadalmilag kutatott objektumok "anyagtalánítása", és az elavult, a lekötött vagy anyagiasodott információ a kutató szubjektum rendelkezésére áll és feltétel nélkül érthetővé válik számára azon a szinten, amelyen kultúrájának képviselői állnak, a kultúra kritériumainak megfelelő keretekben, fogalmi képzetekben.

Ily módon a kultúra jelenségeinek világa, amely a természeti szükségyszerűség alapján jött létre (amennyiben objektiválódt) nem érthető meg és nem magyarázható meg

az érték kategóriájának, a szabadság kategóriájának és céljának feltárása nélkül (amennyiben a kultúra legmagasabb szintű megnyilvánulásai az alkotó emberi aktivitás eredményei).

Nem megyőző MARKARJAN magyarázata arról, hogy az ő tudományos kultúrafelfogása mint szociális technológiának a kifejeződése ellentmond az értékfelfogásnak és dezakziológiai jellegű, s hogy mindkét felfogásnak kiegészítésre van szüksége. Éppen ellenkezőleg: a kultúra tudományos és értékfelfogása nem mond ellent egymásnak, hanem szervesen kapcsolódnak egymáshoz. Pontosabban fogalmazva: a kultúra tudományos értelmezése csak a benne rejlő, őt alkotó értékek feltárása esetén válik lehetővé.

MARKARJAN "A kultúra elmélete és a modern tudomány" című könyvében a következőt olvashatjuk: "A tudományos-megismerő szint feladata mindenekelőtt az, hogy megalkossa a kultúra általános modelljét, kiemelve a kulturális jelenségek közül az objektív általánosítható tulajdonságokat. Ennek a modellnek az emberiség fejlődésének bármely szakaszában, és kivétel nélkül minden kultúrára vonatkoztatva érvényesnek kell lennie. A kultúra axiológiai értelmezése esetén a kulturális-történelmi folyamat konkrét helyzetelemzésére van szükség, az emberi tevékenység alanyainak megfelelő szükségletek és érdekek szempontjából, akiknek a helyzetéből kiindulva megy végbe az elemzés (társadalmi osztályok, rétegek, egyének).¹²

A MARKARJAN által adott kultúra értelmezés pontatlansága abban lelhető fel, hogy ő a kultúra értékfelfogását lényegében a kutató értékfelfogására vezeti vissza, ugyanakkor az ilyen értelmezés mindenekelőtt magának a kutatás tárgyának, magának az értékek rendszerébe, mint saját szellemi magjába kapcsolódó kultúrának a természetét feltételezi.

Ez nem azt jelenti, hogy tagadjuk a funkcionális kultúrafelfogás ismert természetét, annak a felfogásnak, amely a kultúrát az ember és az emberiség természeti és társadalmi környezetéhez való kapcsolódásának eszközeként értelmezi. Ez a felfogás a többihez viszonyítva teljes joggal és eredményesen "működik" - mint MARKARJAN kimutatja, az etnográfiaiban és más tudományágaknál, minthogy megengedi, hogy a kulturális jelenségekhez ne csak a kutató szempontjából értékesnek tartott mozzanatokot soroljuk, hanem az egyik vagy másik kultúra teljes ellentmondásokkal teli világát, annak pozitív és negatív vonásaival együtt. A mi ellenvetésünk MARKARJANNAL szemben az, hogy a kultúra funkcionális, "technológiai" értelmezése logikailag is lényegében magában foglalja az értékértelmezést, s hogy ezek nemcsak egymás kiegészítői. Az "eszköz" kategóriája (széles technológiai értelmezésben) lényegét tekintve axiológiai. Már ARISZTOTELESZ úgy határozta meg az eszközt, mint ami a "célt szolgálja"¹³. Következésképpen még a kultúrának a tevékenység eszközeként, a társadalmi technológiaként való elemzése is szükségszerűen ráirányítja a kutatást arra a pályára, amelyik egyik vagy másik közösség értékarányainak elemzéséhez vezet.

Miért ölték meg az elfogott ellenséget az ősi közösségekben, miért mutattak be olyan véraldozatokat, amelyek emberi élet kioltását követelték, s miért veti el ezt korunk kultúrembere? Ezekre a kérdésekre lehetetlen válaszolni anélkül, hogy egyik vagy másik népcsoport, egyik vagy másik kor embereinek értékrendszere felé ne fordulnánk. A cél és az eszköz fogalma viszonylagos és kétségkívül teljesen axiológiai.

De miképpen viszonyuljunk a kulturológiai kutatás ilyen képződményeihez, milyen magának a kultúrtörténet kutatójának az értékorientációja? Ennek a jelenlétét az ilyen kutatásokban felesleges tagadni. Az értékalkotó jelenlétének ez a ténye maga - mondhatni -, a második vonal (eltérően magának a kutatás tárgyának értékösszetevőitől, amelyeket az első vonal értékalkotóinak nevezhetünk) egymagában is bizonyíték mellett, hogy a kutatótudomány területén teljesen lehetetlen mellőzni a kutatás értékértelmezését

A kutató értékorientációiban, a tanulmányozott kultúrának másokkal való összehasonlítása alkalmával éppen annak a kultúrának a hatása nyilvánul meg (társadalomnak, csoportnak, etnikumnak), amelyhez éppen hozzátartozik. A kulturális jelenségek vizsgálatának bonyolultságát éppen az adja, hogy feltétlenül észre kell venni az értékek első sorának a tanulmányozott tárgyhöz való szerves kötődését, s el kell tudni különíteni a vizsgált kultúrához tartozó értékeket a kutató tudás értékebeállítódásával.

5. Összefoglalásul, a mi meghatározásunkat, kultúrafelfogásunkat széles értelemben adjuk meg. (Feltételezzük, hogy a kultúrák történetének kutatása során használható lesz.)

A kultúra a társadalom, az egyének és szociális csoportok anyagi és szellemi vívmányainak szintje (állapota), amely kifejezi szocializációjuk és fejlődésük mértékét.

Funkciója - az egyének és közösségek alkalmazkodása a természeti és a társadalmi környezethez, elősegíti szociális fejlesztését.

Összetevői:

- A kultúra belső léte ismeretek, értékbeállítottságok formájában
- megnyilvánulása a magatartás, nevelés, emberek közötti viszonyok szférájában
- objektív léte a kulturális alkotásokban

Ebben a tág értelmezésben a kultúra nem csak a pozitív (a kultúrakutató szempontjából), hanem a negatív (vagyis antikulturális) elemeket is magába foglalja. A kultúra meghatározás másik alapvető jelentősége, amely a nyelvi kifejezéssel kapcsolatos, kifejezi ellentétét az ilyen fogalmakkal, mint "kultúrátlanság, antikultúra, barbárság" (a kultúráatlan magatartás értelmében) éppen ilyen jelentésben használják leggyakrabban ezt a fogalmat, amikor például a személyiség kultúrájáról, a munka kultúrájáról, erkölcsi esztétikai kultúráról beszélnek.

Ilymódon áll szembe "kultúra (kultúráltság) - kultúrahiány (kultúrátlanság)".

A kultúra fogalom e használata lehetővé teszi, hogy a lelkiismeret, az ösztön, a jó, a szépség, valamint a képesség, a hozzáértés, a lelkiismeretesség, humanizmus és hasonló fogalmakat alkalmazzuk. Ezért például KATARBINSZKIJNAK "A jó munkáról" szóló értekezése nem csak azért kulturális jelenség, mert a XX. szd. tudományának a területére tartozik, hanem azért is, mert a jó munka, a kultúra egyik specifikus tárgyának kutatására irányul, a tevékenység racionális módszereire tanít, vagyis hozzájárul a modern ember kultúrájának megformálásához (munkakultúra, irányításkultúra stb.)

A kultúra fogalomnak e másik értelmezését figyelembe véve a következő definíciót adhatjuk: a kultúra a társadalmi-történelmi ember (közösség, egyén, csoport) tevékenységének minőségi jellemzőit jelöli, ami konkrét társadalmi körülmények között fejezi ki szocializációja és fejlődése szintjét.

6. De miként értékeljük a tevékenység és a magatartás minőségét, melyek a "kultúráltság" értékelésének kritériumai? Hogy erre a kérdésre válaszolhassunk megvizsgáljuk a tevékenység struktúráját, alkotóelemeinek egymáshoz való viszonyát.

A tevékenység modern viszonyai között alapvetően két, a struktúrát jellemző modellt különböztethetünk meg.

Az első modell - a praxiológiai (amit szubsztrátnak is mondanak) a tevékenység 3 komponensét különbözteti meg:

szubjektum - közvetítő (eszköz) - objektum ¹⁴

A másik modell, amely ugyancsak ismert a praxiologiában s a pszichológiában s a pszichológiai tudományokban, a tevékenységben a célt, eszközöket, a körülményeket és az eredményeket különbözteti meg. Ezt a modellt axiológiának nevezzük.

Ha a tevékenységet az első modell keretében, mint az alany és a tárgy kölcsönhatását meghatározott eszközök segítségével vizsgáljuk, akkor a tevékenység hatásfokának, minőségének és kultúráltságának kritériuma összekapcsolódik a szubjektumnak a tárggyal végzett tevékenységével, annak használhatósága esetén (képzetség, hozzáértés eredményeként) kölcsönhatás áll fenn az adott tárgy és a szubjektum között. A tevékenység kultúrája például az anyagi termelés szférájában azt jelenti, hogy a munkás meghatározott ismeretekkel a munka tárgyáról, a technológiai folyamatról, a munkában kellő jártasságot ért el s képes arra, hogy a feladatot a munka tárgyának és a termelési technológia objektív törvényszerűségeinek figyelembe vételével oldja meg.

Általánosságban is megállapítható, hogy az ember, a társadalmi csoport és az emberiség tevékenysége csak akkor lehet egészében valóban sikeres és kultúrált, ha az emberek saját erőfeszítéseiket egyeztetik a természetnek, mint általánosabb, egyetemesebb egésznek a törvényeivel, hiszen az emberi tevékenység s magának az embernek a létezése is csak természeti környezetben képzelhető el. Szükségszerű, hogy a tevékenység alanya s mindaz, amit alkot végső soron összhangban legyen az objektív világgal. Ezzel kapcsolatosan nem hagyható figyelmen kívül az ókori vélemény: "A bölcsesség azt jelenti, hogy hallgatunk a természetre s megfelelő módon bánunk vele."

Az elmondottak értelmében az olyan emberi tevékenység, amely nincs összhangban az objektív világgal, csupán a róla alkotott illuzórikus elképzelésekből indul ki, hatástalan, s a kultúra veszélyes. Ilymódon a praxeológia vagy szubsztrátmodell keretében a tevékenységkultúra legfontosabb kritériuma a dolgok léttörvényeinek ismerete, a hozzáértés, a cselekvő ember és a tárgy összehangoltsága, az a képesség, hogy a tevékenységet az emberi szükségletek kielégítésének szolgálatába állítsuk. A tevékenység, következésképpen alkalmazkodó jellegű, s a tevékenységkultúra ennek az alkalmazkodásnak a fokát (szintjét) fejezi ki.

A második, az axiológiai tevékenységmodellben, ahol a célt, eszközt, a körülményeket és az eredményt különböztetjük meg, mint lényeges momentumokat, a tevékenység hatékonyságának és minőségének kritériuma a cél és az eredmény egyezése. Ez a mutató sem lehet közömbös a cselekvő ember vagy csoport kultúrájának jellemzésénél. Ez természetesen nem jelentheti azt, hogy az elgondolás realizálásában elért bármely siker a valóra váltó személy kultúráltságának bizonyítéka. De ha bizonyos időre eltekintünk a tevékenység motivációjától, attól, hogy mi a célja, úgy a fentebb említett kritériumot figyelembe kell vennünk. Ez kétségtelenül fontos nem csupán a termelő szférában, hanem a szellemi tevékenység számos területén is. Vitathatatlan például, hogy egy kultúráltabb, nagy tudású pedagógus, aki a fejlődés általános törvényszerűségeit és a gyermek egyedi sajátosságait is figyelembe veszi, nagyobb sikereket ér el a nevelésben, mint egy kevésbé kultúrált, kevésbé felkészült nevelő.

De azt is szem előtt kell tartani, hogy a tevékenység céljai az objektív és a szubjektív egységeként lépnek fel. A tevékenység körülményei lehetőségei és a szubjektum szükségletei előre meghatározottak, objektív momentumokat tartalmaznak, de a kívánságok, szenvedélyek és az érdekek szféráján át szubjektív mozzanatokkal telítődnek. Azonkívül, minthogy a cselekvő szubjektum nem ismeri teljes egészében a tevékenység körülményeit, a tevékenység eredményeinek előreláthatósága csaknem minden esetben csak részleges, megközelítő. Emiatt a gyakorlatban mindig van eltérés a tevékenység eredménye és a kidolgozott cél között. De kétségtelen, hogy minél magasabb szintű a cselekvő ember vagy csoport kultúrája, annál nagyobb fokú az egyezés az eredmény és a tevékenység céljai között. (Hasonló körülmények esetén.) De elégségesek-e a fenti kritériumok (a cselekvő szubjektum és az objektum összehangolása, a tevékenység céljainak és eredményének egyezése) a társadalom, az egyén és a szociális csoport kulturális szintjének és kultúráltságának eldöntéséhez? A megvizsgált kritériumok mindenekelőtt a társadalmi ember tevékenységében megnyilvánuló szakértelem szintjét, civilizáltságának, a természeti és a társadalmi törvények ismeretének szintjét jellemzik. Kétségtelen, hogy ezzel nem merülhet ki a kultúráltság kritériumainak elemzése.

Elsőrendűen fontos kérdés, milyen célokat tűznek ki maguk elé az emberek az egyes korszakokban, különböző körülmények között, mit tekintenek meghatározónak (vezetőnek, legfőbb célnak) tevékenységükben. Minél magasabb az egyén és a társadalom kulturális színvonala, a fejlődés szintje, annál nagyobb szerepet kezdenek játszani az életcélok és a tevékenységi célok rendszerében az eszmei motívumok és egyre inkább előtérbe kerülnek azok a célok, melyek az ismeretszerzés, önfejlődés, a társadalmi érintkezés szükségleteinek kielégítésével kapcsolatosak. A társadalmi szabályozók rendszerében fejlődni kezdenek s a nem könnyű pályára lépnek a humanizmus, a társadalmi igazságosság, az összemberi konszenzus és a kölcsönös segítségnyújtás eszméi. Az igazán nemes életcélok kialakításának ebbe a formájába bekapcsolódnak a filozófusok, a művészet, a vallás és a szellemi kultúra más szférái.

7. Csodálatos időszakban élünk. Olyan időben, amikor az utópikusnak tűnő álmok az örök békéről reális valósággá válnak, amikor az összemberi értékek egyre nagyobb jelentőségűek lesznek, s a népek, államok közötti ellenségeskedések, konfrontációk történelmileg elavulnak, anakronizmusokká válnak.

Előreláthatóan jövendölte meg az ilyen szituáció bekövetkezését SZTANISZLAV LEM, amikor kijelentette, hogy az axiológia a civilizáció fő gerincét jelöli, ami az új kulturális értékek, új gondolkodásmódja nélkül az emberi civilizáció halálra van ítélve.¹⁵

Az értékrendszer bármely kultúra szellemi magvát képezi, az emberek és az egész emberiség sorsa attól függ, hogy milyen lesz az elkövetkező évtizedekben. Lehetetlen megérteni a kultúra lényegét, ha nem vesszük figyelembe az értékek rendszerét.

I r o d a l o m

1. KREVER, A. - KLUCKHOLM. C.: Culture. A critical Review of Coucepts and Definitions. New York 1952.
2. Filozófiai enciklopédia III. kötet 118.o.
3. MARKARJAN, E. Sz.: A kultúra elmélete és a modern tudomány. Moszkva, 1983. 32.o.
4. BOLLER, E. Sz.: Folyamatosság a kultúra fejlődésében. Moszkva, 1969.
ARNOLDOV, A. I.: A kultúra és a modernség. Moszkva, 1973.
ZLOBIN, Ny. Sz.: A kulturális tevékenység. Moszkva, 1981.
MEZSUJEV, V. M.: A kultúra és a történelem. Moszkva, 1977.
5. Kultúra-ember-filozófia: Az integráció és a fejlődés problémájához = A filozófia kérdései. 1982. Isz. 36.o.
6. MARKARJÁN, E. Sz.: A kultúra elméletének alapvonásai. Jereván, 1969. 66.o.
7. MARKARJÁN, E. Sz.: A kultúra elmélete és a modern tudomány. Moszkva, 1983. 33-36.o.
- 8-9. Ugyanott, 85., 38..
10. Idézve: DAVIDOVICS, V. E. - ZSDANOV, Ju.A.: A kultúra lényege c. könyvből. Rosztov (Don melletti). 1979. 36.o.
11. BROMLEJ, Ju. V.: Népeesség és etnográfia. Moszkva, 1973. = Szovjet etnográfia. 1981. 2.3.szám (Vitaanyagok)
12. MARKARJÁN, E. Sz.: A kultúra elmélete és a modern tudomány. Moszkva, 1983. 88.o.
13. ARISZTOTELESZ: Metafizika. Moszkva, 1934. 79.o.
14. KONIJECZNY, I.: A prakszeológiai modell = Prakseologia. Warszawa, 1971. 39/40.sz. 94.o.
15. LEM SZTANYISZLAV: A technológia összessége. Moszkva. 1968.